

lištu, kinu, tramvaju, autobusu i trolejbusu, dakle za one stolice, koje su čvrsto pričvršćene, koje se ne mogu micati i na kojima u isto vrijeme može sjediti samo jedna osoba. O značenju te riječi postoje različita mišljenja. Vuk i Iveković tvrde, da sjedalo znači mjesto, gdje sjedaju kokoši. Ristić i Kangrga navode to isto značenje, ali pored toga i: čime se sedi, stražnjica, njem. *Sitz, Gesätz, Sitzer*. Maretić također tu riječ tumači: mjesto, gdje sjedaju kokoši. Ta je riječ ušla u navedenom značenju u književni jezik zapadnih krajeva isključivo u obliku *sjedalo*. Ona znači nepomičnu stolicu, na kojoj u određenom vremenu sjedi samo jedna osoba, kao što i ostale imenice s nastavkom *-lo* znače uglavnom jedan predmet, na pr. gladilo, ogledalo, držalo, šilo, klecalo, prekrivalo, perilo, dizalo, gudalo, skakalo i dr.

Prema tome imenica *sjedalo*, kao i ostale imenice s nastavkom *-lo* (*-alo, -ilo*), ima određeno, konkretno značenje. Ona znači stolicu u kinu, kazalištu autobusu, tramvaju, trolejbusu, cirkusu i sl. Imenica *sjedište* u zapadnim krajevima to značenje nije imala prije ni danas. Ona je na našem području imala, a ima i danas, šire, apstraktno značenje.

NAMA JE U KAZALIŠNOJ AKADEMIJI POTREBAN »STARINSKI« AKCENT U LOKATIVU JEDNINE

Bratoljub Klaić

U posljednje smo vrijeme dobili dvije nove gramatike za više razrede srednjih škola, zagrebačku i beogradsku, koje se od starijih naših jezičnih udžbenika razlikuju i time, što posvećuju mnogo više prostora akcentuaciji, t. j. govorenom jeziku. Obje te gramatike baziraju nauku o akcentima, kako je i pravo, na djelima Đure Daničića i kodificiraju akcenatske pojave onako, kako su one zabilježene u Rječniku Vuka Stefanovića Karadžića, odnosno onako, kako se već preko stotinu godina kultiviraju u našim kazalištima. Tko zna, s kakvim su bijednim akcenatskim znanjem, s kakvim lošim govorenim jezikom, dosad izlazili naši abiturijenti iz srednjoškolskih klupa, morao se poveseliti pojavi spomenutih gramatika u rukama dobrog nastavnika i očekivati pouzdano, da će odsada biti bolje, to više, što se i u osmoljetke, odnosno u bivše niže razrede gimnazija, uvode čitanke s akcentuiranim tekstovima.

No gotovo istodobno javila se u štampi, a i u stručnim udruženjima jezikoslovaca, vrlo glasna tendencija za reformom Daničićeve akcenatske kodifikacije, proglašujući neke akcenatske pojave starinskima, zastarjelima ili mrtvima, odbijajući ih uz motivaciju »tako nitko ne govori« i zahtijevajući uzakonjenje »jednostavnijih, svima pristupačnih i proširenijih« akcenata.

Novatori ponajviše napadaju akcente lokativa jednine, na pr. *u govòru*, *u slućaju*, *u mladòsti*, *na pamèti* i traže njihovo izjednačenje s akcentom dativa (*gòvòru*, *slućaju*, *mladosti*, *pamèti*), zatim traže, da se u genitivu množine imenica muškoga roda uklone akcenti kao *drugòvā*, *sinòvā*, *golubòvā*, *slučajévā* i prihvate: *drùgòvā*, *sìnòvā*, *grādòvā*, *gòlubòvā*, *slučajévā* (isto i u ženskom rodu: traže na pr. *dāsākā* umjesto *dasākā*, *bòlesti* umjesto *bolèsti*, a jednako i u srednjem, na pr. *vèsālā* umjesto *vesālā* i sl.), odbacuju u trosložnih imenica ženskog roda akcente akuzativa jednine kao *plāninu* i traže *planinu* (jednako i u nominativu, akuzativu i vokativu množine *planine* umjesto *plānine*), ne će nadalje da čuju za infinitive kao *isplèsti* (traže *isplesti*), *dovúci* (traže *dòvūci*), odbijaju u 2. i 3. licu jedn. aorista akcente na pr. *izmāče* (u korist akcenta *izmače*), *pokāza* (u korist *pòkāzā*), izjednačuju akcent imperfekta s akcentom aorista (jednom je napadnut pokojni Mihovil Kombol zbog stiha »A luč im svijetla *osvjètljāvāše* put« u prijevodu Pakla; traženo je, dakako, »*osvjetljávaše*«), ne prihvataju u participu aktivnom oblike ženskog i srednjeg roda kao *potākla*, *potāklo* (traže *pòtakla*, *pòtaklo*), *istúkla*, *istúklo* (traže *istūkla*, *istūklo*), a u pasivnom ne će da čuju za akcente kao *obūčen*, *obūčena*, *obūčeno*, nego traže *obùčen*, *obučèna*, *obučèno*.

Ima dakako još podosta toga, protiv čega se bune spomenuti novatori, među kojima ima i znanstveno spremnih ljudi, no kako u ovom članku želimo govoriti samo o akcentu lokativa jednine, neka i ovo bude dovoljno za informaciju.

Dakle, akcent lokativa: Problem pogađa neke dvosložne i trosložne imenice muškoga roda i neke dvosložne i trosložne imenice ženske i-deklinacije (eventualni akcent lokativa jedn. imenice *jèzero*, koji Akademijin Rječnik bilježi *jezèru*, ostavljamo u ovom članku po strani). Radi se o muškim imenicama tipa *gòvòr gòvora* i *slučāj slučāja* (trosložne: *dògovòr dògovora* i *òbičāj òbičāja*) i o ženskim tipa *mlādòst mlādosti* i *pāmèt pāmèti* (trosložne: *prāvednòst prāvednosti* i *zāpovijed zāpovijedi*).

Što se tiče njihova akcenta u lokativu jednine, mislim, da na nj treba gledati sa stajališta korespondentnih jednosložnih imenica. Dvosložnim imenicama tipa *gòvòr gòvora* odgovaraju nesumnjivo jednosložne imenice tipa *dòm dōma* uzete s proklitikom: *ù dòm*, *bèz doma*. Te imenice, ako označuju nešto neživo, imaju u lokativu jedn. akcent kao na pr. *dòmu*. S proklitikom to glasi *u dōmu*, što odgovara akcentu *govòru*. Dvosložnim imenicama *slučāj slučāja* odgovaraju jednosložne *grād grāda*, koje s proklitikom zvuče *ù grād*, *iz grāda*. Lokativ jednosložnih neživih *grādu* uzet s proklitikom (*u grādu*) odgovara akcentu *slučāju*. Isto je i sa ženskim imenicama. Muškim tipovima *dòm dōma* s lokativom *dòmu* (odnosno *gòvòr gòvora*, lok. *govòru*) odgovaraju ženske imenice tipa *kòst kòsti*, lok. *kòsti* (*mlādòst mlādosti*, lok. *mła-*

dòsti kao *nà kòst*, *bèz kosti*, *po kòsti*), a imenicama tipa *grád gráda* s lokativom *grádu* (odnosno *slučāj slučāja*, lok. *slučáju*) odgovaraju ženske imenice tipa *stvâr stvári*, lok. *stvári* (*pàmēt pàmēti*, lok. *paméti* kao *nà stvâr*, *òd stvári*, *na stvári*). Razvijano dalje, sve ovo vrijedi dakako i za spomenute trosložne imenice: *dògovōr*, lok. *dogovōru*, odnosno *òbičāj*, lok. *običáju*, pa *pràvednòst*, lok. *pravednòsti* (potvrđuju mi ga moji slušači Dubrovčani) i *zàpovijed*, lok. *zàpovijèdi* (ne bilo ti *po zàpovijèdi!*, u što vjerojatno nitko ne sumnja).

Iz ovoga za mene izlazi samo jedno: promijenimo li akcent lokativa jednine navedenih dvosložnih i trosložnih imenica, moramo nužno prihvatiti i mogućnost akcenatske promjene kod njihovih korespondentnih jednosložnih tipova i dopustiti eventualnu proklizu: *ù domu*, *ù grádu*, odnosno *nà kosti*, *nà stvári*.

Svi ovi problemi zapljuskuju i Akademiju za kazališnu umjetnost, gdje je govoreni jezik, pored glume, jedan od ponajglavnijih predmeta. U Akademiju dolaze učenici s najrazličitijim govornim navikama, od onih, koji izmalena nisu nikada drukčije ni govorili nego lokativ *govōru*, *slučáju*, *mladòsti*, *paméti* i t. d., do onih, koji za takve akcente nikad nisu ni čuli. Da ujednačimo te razrožne govorne elemente, mi u Kazališnoj akademiji moramo najstrože paziti na akcentuaciju, a za vježbanje dobre akcentuacije nema boljeg sredstva od stiha, i to osobito klasičnog heksametra i pentametra. Zato se već od prvih predavanja pa sve do posljednjeg ispita slušač Akademije za kazališnu umjetnost ne rastaje od Maretićeva prijevoda Ilijade i Odiseje, ta su djela (pored Eneide i prijevoda iz Ovidija) — kao nekada u sunčanoj Heladi — stalan pratilac i pouzdana dokumentacija jezičnih pouka za sve naše buduće interprete govorene riječi.

A u spomenutim se djelima krije prebogata riznica najširih naših akcenatskih mogućnosti, Maretić je u njima zaista virtuosno primijenio svu šarolikost govornih vibracija našega jezika. Tu ćemo naći blistavih primjera za prenošenje akcenta na proklitiku, kao što je ovaj: »*Mèdu mnōm ì mèdu tobōm* ni razdora *mèd nama* dvoma« (Ilij. IV, 38), odnosno: »Koji su *ù četah* prešli *prekò bedema* već veljeg« (Ilij. XIII, 87), pa primjera za zanemareni akcent vokativa množine: »Neka bude, al' vi se zakunte, *brò-dári*, meni« (Od. XV, 435), odnosno: »Nego dederte vi, o feački *igrāči* prvi« (Od. VIII, 250), nadalje primjera za odbijani akuzativ jednine: »On će ti kazati put i putōvānja *dāljinu* toga« (Od. X, 539), pa primjera za akcent imperfekta: »... a u njima zetovi kralja | Prijama *pòčivāhu* uz žene čestite svoje« (Ilij. VI, 250), odnosno: »A oko mrca se oni sa kopljima oštrim u ruci | Udilj *potìskivāhu* i jedan drugoga klahu« (Ilij. XVII, 413) i t. d., i t. d. Ostavljajući analizu navedenih (i drugih) slučajeva za koju drugu

priliku, ograničit ću se ovdje samo na akcentuaciju lokativa, koji je, kako se čini, najviše »na udaru«.

Jednosložne nas imenice ovdje ne zanimaju mnogo, no ipak mi valja zabilježiti akcent lokativa imenice *kùp* (hrpa, gomila), koga Akad. Rječnik ne bilježi: »Već se razbježe, kad kralja u *kùpu* vide mrtváca« (Ilij. XVI, 660). Bilježim i lokativ imenice *smřt*, za koji Rešetar pored *pri smrti*, *na smrti* ima iz Dubrovnika i akc. *na smřti* (Betonung 104). Maretić se odlučio za onu prvu mogućnost: »Atrej ga *na smrti* svojoj Tijestu ostavi stočnom« (Ilij. II, 106), a tako i kod imenice istoga tipa *mjed*: »Ne bi me svladao lako, ma sav se *ù mjedi* gizdo« (Ilij. XX, 102). Naprotiv je između lokativa *kràju* (Daničić) i *kràju* (Budmani) pristao uz Daničića: »Ne znaš li, da me je Ajas pogodio grlati bojnik | Ahejskim lađam *pri kràju*, drugare kad sam mu smico« (Ilij. XV, 149).

Od dvosložnih imenica, o kojima sam sprijeda govorio, javlja se iz tipa *gòvòr gòvora* dvaput imenica *plàmèn*, i to u primjerima: »... a borba je ljuta ostrágu | Bjesnjela kao oganj, što buknuv iznebuha pali | Ljudima grad, te kùčã u velikome *plamènu* | Nestaje ... (Ilij. XVII, 738) i: »Tada već obračaše u rukama luk i Eurimah | Na *plamènu* ga s ove i s one grijući strane« (Od. XXI, 246). Dvaput dolazi i složenica od imenice *gòvòr*: »Nemoj mi, Hektore mrski, govorit o *ugovòru*« (Ilij. XXII, 261) i: »Tako im reče, i oni po njegovu svi *nagovòru* | Bace koplja ...« (Od. XXII, 255). Lokativ imenice *čëmër* ostaje s nepromijenjenim akcentom: »Strpjjet se u srcu znajuć, u *čëmeru* boravi ona« (Od. XI, 182), ukoliko sa također zabilježenim akcentom *čëmer* ne bi išla u drugi tip.

Prema akcentu lokativa *slučáju* stoje ovi primjeri: »Nova novcita kola lijèpa složena prvom | Prostrta pokrovima, i konja su dva u *zaprègu*« (Ilij. V, 195) i iz istoga pjevanja: »Jezik mu tvrda mjed presiječe *pri korijènu*« (292). U Odiseji susrećemo i »najinkriminiraniji« lokativ imenice *rãzũm*, kao po nekoj simbolici baš u stavku o legendarnom proroku Tiresiji: »Tamo imate dušu Tebanca Tiresije pitat | Dušu sl'jepoga vraća: u vječitu on je *rãzũmu*, | Njemu Persefonéja i mřtvu ostavi pamet« (Od. X, 493). Još je u Odiseji i lokativ imenice *òblik*, koji je, čini se, »rado viden« i od najstrožih sudaca: »Ta i bogovi sami tuđincem iz daleke zemlje | Slični se znadu učinit i *ù svakòm znadu oblíku* | Oblazit grade, da ljudsku opačinu | prãvdu vide« (Od. XVII, 486). Tu je i lokativ imenice *lěžáj*: »Golem je vepar tu u *lěžáju* ležao gustom« (Od. XIX, 439), ukoliko ne pretpostavimo imenicu srednjeg roda *lěžáje*, kojoj Akad. Rječnik ne bilježi akcenta, no ja pouzdano znam, da je takav.

Sprijeda spomenuti lokativ kao *mladòsti* potvrđen je primjerima: »Neka preživa dare pod Trojom, neka tad vidi, | Da li smo njemu mi na *pomòci* ili nijesmo (Ilij. II, 238), zatim: »Uz more igračke gradi od p'jeska u svojoj

ludòsti« (Ilij. XV, 363), pa još jedamput: »Taj u *ludòsti* je svojoj pokazujuć nõgũ valjånõt | Jurio izmed rtnikā . . .« (Ilij. XX, 411). Dalje je tu lokativ imenice *svjètlòst*: »Pa u *svjètlòsti* nas ubij, kad duši ti tako se mili« (Ilij. XVII, 647), imenice *mìlòst*: »Po provođača boga *milòsti*, koji milotu Daje i diku u onom, što rade, ljudima svima« (Od. XV, 319) i imenice *stāròst*: »Ti si bèz njege sam, u *staròsti* jadnoj si svojoj | Uprljan sav i odjeven si zlo, odjeven si ružno« (Od. XXIV, 249).

Naprotiv s nepromijenjenim akcentom u lokativu imamo imenicu *mũdròst*: »Ne bi se òd smrtnikā u *mũdrosti* s tobom ogledo« (Od. XXIII, 126), a isto tako i imenicu *svjètlòst*, koju smo među prethodnim primjermima vidjeli i drugačije naglašenu: »Sunce se zasja, i bitka cijela u *svjètlòsti* sine« (Ilij. XVII, 650).

Prema akcentu *памéти* dolaze ovi primjeri: od imenice *čèljũst čèljũsti*: »... a vepar van iz duboke izlazi česte | Te svoj bijeli zub u *čeljũsti* svinutoj brusi« (Ilij. XI, 416; ovdje bi bez poteškoće za stih mogao stajati daktil *čèljũsti*, ali akcent potječe od prevodioca), od imenice *òbijest òbijesti*: »Tako su napržiti Epejci mjedenhalje otad | Svakakva u *òbijèsti* bezakonja činili nama« (Ilij. XI, 695), i još jedamput: »Lijepo nije, o Zeuse, kad kliče se u *òbijèsti*« (Ilij. XVII, 19), pa u Odiseji: »... al' zatežu sve to Ahejci | Najvećma od svih prosoci u svojoj hudoj *òbjèsti*« (Od. II, 266), zatim od imenice *nèznān nèznāni*: »Jedva Prijama ljudi uzdrže, koji je htio | Na polje u *neznāni* izići kroz Dardanska vrata« (Ilij. XXII, 413), od imenice *nèsvijest nèsvijesti*: »Kako se usudi doći k Aídu, gđjeno mrtvaci | Stanuju u *nesvijèsti*, tek utvare pokojnih ljudi« (Od. XI, 476).

Našao se i primjer za lokativ imenice *zāpovijed*, koji također valja pribilježiti: »Odabраниh momaka pedeset dvojica onda | Odu na obalu mora trepetljivog po *zāpov'jèdi*« (Od. VIII, 49).

Preostale su mi još dvije imenice, koje — iako naoko vrlo različite — ipak pripadaju zajedno, a dosada o njihovu lokativu nisam govorio. To su imenice *lākat* i *zāmīsao* iz primjera, koje ću citirati. Prva ide u tip *būbanj būbnja*, kod kojeg Daničić ne predviđa promjene u lokativu jedn., osim za imenicu *smīsao* (*smīsal*), koju u tom padežu bilježi s akcentom *smīslu*. U Ilijadi pak imamo akcentuiran primjer: »Potajno divnoga on Agamemnona kopljem sa strane | U ruku rani dolje pri *lāktu* baš po sri-jedi« (Ilij. XI, 252), a s takvim lokativom bilježi tu imenicu i Belić u Pravopisu od 1950.

Druga je riječ složenica od imenice *mīsao*, koje lokativ *mīslu* daje Martiću pravo, da riječ *zāmīsao* upotrebi s akcentom, kako je u primjeru: »... dok ne osvoje ahejski sini | Strmi Ilijski grad po Ateninoj mudroj *zāmīslu*« (Ilij. XV, 7!).

Dakako, takvih bi se lokativa lako našlo još mnogo po Ilijadi i Odisiji, po Eneidi i po Ovidijevim pjesmama, pa po prijevodima dramskih djela (osobito Shakespearovih), a — naravno — i u naših pjesnika (»Slaga, tko reče, da smo lovor-grana, melem na rani, duga u *oblaku*«, Nazor), no ja sam bilježio samo akcentuirane primjere po izdanju spominjanih epova od 1948. odnosno 1950. (pregledao i priredio Stjepan Ivšić).

Za nas, koji radimo na akcentuiranim tekstovima, ovo su nesumnjive ljepote, i lišavati jezik takvih mogućnosti, značilo bi najmanje činiti zločinstvo na poeziji. No i zatvarati oči pred činjenicom, da se jezik u stano- vitim područjima razvija u smislu traženja, koja postavljaju novatori, bilo bi jednako besmisleno. Zato pred opasnošću, da će biti uzakonjeni samo »novi« akcenti, treba radosno pozdraviti zaključak Pravopisne komisije, da se i ovi »starinski, zastarjeli, mrtvi« lokativi kodificiraju pored novih. Kodificirati ih valja, međutim, na prvom mjestu u pravopisnom rječniku, da se održi sprijeda pokazana veza s njihovim korespondentnim jednosložnim tipovima, u kojima bismo inače također morali staviti dublete, na pr. lokativ *dòmu* i *dõmu*. Pitanje je samo u tome, mogu li se baš sve riječi iz spomi- njanih kategorija svesti pod zajednički nazivnik. Što se nas na Kazališnoj akademiji tiče, naša je potreba, da ih bude što više, pogotovu za poeziju. Pritom nismo protivnici ni novih oblika — pokazao sam, uostalom, da ih je, kad mu je zatrebalo, uzimao i Maretić — koji nam pružaju nove izra- žajne mogućnosti. A izražajnosti u našem radu nikad previše!

NEŠTO O SROČNOSTI

Zvonimir Junković

»Meni ne pomaže nikakva historijska statistika: *koliko je znamenitih ljudi bilo loši učenici i nesretni ljubavnici.*«

Premda je ovu rečenicu napisao jedan od poznatijih naših prevodilaca, nije teško posumnjati u njenu pravilnost. Smutnju je izazvao prilog *koliko*, koji je naveo pisca, da glagolski dio predikata (*je bilo*) stavi u jedninu. Kako je imenski dio predikata (*loši učenici i nesretni ljubavnici*) ostavio u mno- žini, nastala je čudna mješavina, koja pomalo zbunjuje čitaoca i čini reče- nicu neobičnom. Prije nego kažem, što je u ovom slučaju trebalo uraditi, moramo vidjeti, kako se općenito ponaša predikat, ako je subjekt prilog ili njemu slična riječ.

Pravila o slaganju riječi (sročnosti, kongruenciji) znaju ponekad biti prilično složena, naročito onda, kad oblik neke riječi nije u skladu s njenim značenjem. Ako prema takvoj riječi treba složiti druge riječi u rečenici,